

Cədvəl 1 və 2-dən göründüyü kimi çəkil plantasiyasına təsiredici maddə hesabla hektara 180 kq ammonium şorası və 90 kq superfosfat verildikdə hektardan barama məhsulu dörd ildən orta hesabla 591,2 kq xam ipək məhsulu isə 137,3 kq olmuş və nəzarət variantı uyğun olaraq 24% və 42% ötmüşdür. Lakin azot-180, fosfor-90 zəminində 90 kq kalium xlor gübrəsinin verilməsi barama məhsulunu dörd ildən orta hesabla 40%, xam ipək məhsulu isə 54%, nəzarət (gübrəsiz) variantına nisbətən artırır.

Ancaq bundan fərqli olaraq azot-180, fosfor-90, kalium xlor 180 kq verilmiş variantda nəzarətlə müqayisədə hektardan barama məhsulu dörd ildən orta hesabla 76%, yaxud da 359,2 kq, xam ipək məhsulu isə 96%, yəni 93,2 kq artmışdır.

Bundan əvvəl təklif olunmuş 3-cü variantla müqayisədə isə barama məhsulu 167,1 kq, yəni 41%, xam ipək məhsulu isə 41,0 kq, yəni 38% artıq olmuşdur.

Təcrübənin ümumi məhsuldarlığa dair nəticələri

göstərir ki, çəkil bitkisi kalium xlor gübrəsinin hər il 180 kq təsiredici maddə hesabla verilməsinə daha yaxşı reaksiya verir və yüksək səmərə alınır. Belə ki, azot-180, fosfor-90 kq zəminində il aşırı 180 və 210 kq kalium xlor verilməsində (var. 7 və 8) barama məhsulu dörd ildən orta hesabla nəzarət variantına nisbətən uyğun olaraq 38 və 41%, yəni 178,8 kq və 195,3 kq, xam ipək məhsulu isə 46,4 kq və 51,1 kq artmışdır.

Əgər həmin variantları zəmin variantı ilə müqayisə etsək aydın olar ki, artım uyğun olaraq barama məhsuluna görə 106,9 kq və 114,9 kq, yəni 10% və 13%, xam ipək məhsuluna görə isə 5,4 kq və 10,1 kq, yəni 4% və 7% olmuşdur.

Beləliklə də çəkil plantasiyalarına təsiredici maddə hesabı ilə hər il hektara 180 kq ammonium şorası və 90 kq superfosfatla birlikdə 180 kq kalium xlor gübrəsi verməklə ən yüksək yarpaq, barama və xam ipək məhsuldarlığı, deməli həm də yüksək iqtisadi səmərəlilik təmin edilir.

AQRAR İSLAHATLAR VƏ ÇAY AQRAR SƏNAYE KOMPLEKSİ

R.F.ƏLİYEV, coğrafiya elmləri namizədi
Lənkəran Dövlət Universiteti

Müstəqil Azərbaycanın bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində kənd təsərrüfatı sahələrinin kompleks iqtisadi, ərazinin təbii-ekoloji və iqtisadi potensialının elmi əsaslarla idarə olunması çox vacibdir. Başlıca vəzifə kənd təsərrüfatı istehsalının bütün sahələrində sabit məhsul artımına nail olmaqla əhalini yerli sənaye ərzaq məhsulları ilə təmin etməkdən ibarətdir. Bu problemin həllində subtropik bitkilər təsərrüfatının inkişafı, ərazi təşkili və məhsulun ekoloji-keyfiyyət göstəricilərinin öyrənilməsinin elmi və praktiki əhəmiyyəti vardır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İ.H.Əliyevin Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər) tarixi fərmanı iqtisadi-sosial problemlərin həllində çox böyük dönüş olmuşdur. Bu fərmandan irəli gələn ideyalardan istifadə etməklə Azərbaycan regionlarının təbii-ekoloji, iqtisadi potensialının öyrənilməsi, optimallaşdırılması və iqtisadi-coğrafi tədqiqatların yerinə yetirilməsi aktual problem kimi əhəmiyyətlidir. Fərmandan ötən müddətdə bununla bağlı heç də az iş görülməyib.

Azərbaycanın zəngin iqlim-torpaq ehtiyatları müxtəlif sənaye sahələri üçün əhəmiyyətli olan bitkilərin iqtisadi cəhətdən təşkilinə imkan verir. Azər-

baycanda sitrus meyvələri və çayçılığın inkişaf etdiyi yeganə ərazi Lənkəran regionudur. Lakin bu sahənin regionda inkişaf səviyyəsi müasir tələblərə cavab vermir. Buna görə də sitrus meyvəçiliyi və çayçılığın yerli aqrokimyəvi şəraitə daxili bazanın tələbinə uyğun yenidən ərazi təşkilinə ehtiyac vardır.

Müasir dövrdə Azərbaycanda çayçılıq təsərrüfatının inkişafı dünya təcrübəsində mövcud olan texnoloji idarəetmə formalarından istifadə etməklə milli realıqdan irəli gələn aqrar sənaye konsepsiyasının işlənilməsi və hazırlanmasından çox asılıdır. Bu konsepsiyada çayçılıq tsiklinin respublikamızın mikroiqtisadi təşkilində yeri və rolu müəyyənləşdirilməlidir. Lakin təəssüf ki, çayçılığa dair milli konsepsiya dövlət səviyyəsində hələ də hazırlanmamışdır. Göründüyü kimi Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyi dövründə çay əkinə sahələri və istehsalı azalmışdır. Əgər 1990-cı ildə Azərbaycanda 30,6 min ton çay istehsal edilirdisə, 2002-ci ildə bu rəqəm 1,0 min tona enmişdir. Amma aqrar islahatların ikinci mərhələsindən (2003-2004-cü illər) başlayaraq qeyri-ərzaq sahələrinin, o cümlədən çayçılığın da inkişafına önəm verilməyə başlanıb. Çayçılıq sənayesinin Azərbaycan iqtisadiyyatının strateji əhəmiyyətli sahələrindən biri kimi əhəmiyyətini nəzərə alsaq, perspektiv inkişafa

Cədvəl 1.

Azərbaycanda çay əkin sahəsi və istehsalının strukturu (1990-2000)

İllər	əkin sahəsi, min ha	Cəmə görə, %	Bar verən sahə, min ha	Cəmə görə, %	məhsul istehsalı, min ton	Cəmə görə, %
1990	13,3	18,8	7,9	13,5	39,0	46,5
1994	13,2	18,6	9,7	16,5	20,0	23,8
1995	11,4	18,6	9,7	15,5	10,3	12,0
1996	8,4	11,8	7,8	13,3	3,9	4,6
1997	7,2	10,2	7,0	11,9	2,3	2,8
1998	6,5	9,2	6,4	10,9	1,3	1,6
1999	5,5	7,7	5,4	9,2	5,1	6,0
2000	5,4	7,6	5,4	9,2	2,0	2,4
Cəmi	70,9	100	58,7	100	83,9	100

uyğun bu sahəni yüksəltmək tələb olunur. Çayçılıq sənayesi inkişaf etdirilərsə, bir milyona qədər əhalinin işlə təmin olunmasına şərait yaranar.

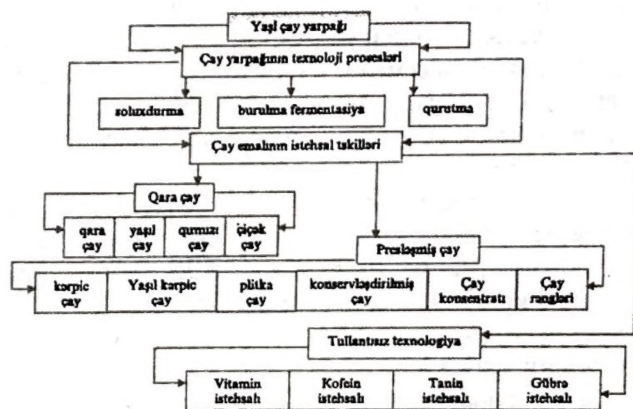
Respublikanın çay bazarının xarici şirkətlər tərəfindən idarə olunması çayçılıq tsiklinin pozulmasına səbəb olan faktorlardan biridir. Lənkəran çayının dünyanın ən yaxşı çaylarından olduğunu nəzərə alsaq, bunu ilk növbədə daxili imkanlar hesabına təşkil etmək probleminə nail olmalıyıq.

Lənkəran regionunda çay əkin sahələri 1990-cı ildən başlayaraq azalmağa başlamışdır. Belə ki, region üzrə çay əkin sahəsi 1990-cı ildə 13,3 min hektar olduğu halda bu kəmiyyət 1995-ci ildə 11,4 min hektar, 1998-ci ildə 6,5 min hektar, 2000-ci ildə 5,4 min hektara bərabər olmuşdur.

Çayçılığın iqtisadi səmərəliliyinin öyrənilməsi sahəsində tədqiqatlar göstərir ki, müəyyən miqdarda vəsait qoymaqla maksimum miqdarda keyfiyyətli çay məhsulu istehsalına nail olmaq mümkündür. Çay çoxillik bitkidir, tam məhsul verməyə 8-9 ildən sonra başlayır.

Bu cəhəti nəzərə alaraq Azərbaycanda çay plantasiyalarına qoyulmuş vəsait kollar məhsula düşəndən 4-5 il sonra tamamilə özünü doğruldur. Respublikamızın iqtisadiyyatı dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya əsasında formalaşır, bazarın tələb-təşkilinə uyğun istehsalın inkişafına yeni xarakter vermək üçün tədbirlər həyata keçirilir, kənd təsərrüfatı məhsullarının keyfiyyəti ilə emal sənayesinin qarşılıqlı iqtisadi əlaqəsi mexanizminin formalaşdırılması hər bir iqtisadi-coğrafi regionların təbii-istehsal potensialı ilə əlaqələndirilir.

Bu mexanizmin subtropik məhsullarına tətbiqi metodikası iqtisadi, sosial cəhətdən faydalıdır. Bazar münasibətləri şəraitində emal sənayesinin səmərəli inkişafının mühüm şərti çayçılıq məhsullarının emalı ilə onların müvafiq xammal bazası arasında zəruri proporsionallığının təmin edilməsidir. Çay məhsullarının səmərəli istehsal həcmi, xammalın kompleks emalı və tullantısız texnologiyaya tətbiqi prosesinə Lənkəran regionunda nail olunmamışdır. Bu sahədə bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində emal və xidmətə sahələrdə texnoloji proseslərin təkmilləşdirilməsi əsas istiqamətlərdən biridir.

Şəkil: Çay aqrar-sənaye kompleksinin idarə olunması modeli

İnteqrasiyanın inkişaf etdirilməsinin əsas şərtlərindən biri istehsal, tədarük saxlama, daşınma və emalda öz mərhələsini qurtarmış məhsulların istehsalçıya keyfiyyətlə çatdırılmasının texnoloji və iqtisadi, sosial vəhdətdə olmasıdır.

Ərazinin ekoloji xüsusiyyətlərinin, o cümlədən dəniz səviyyəsindən hündürlüyünün, torpaq-iqlim şəraitinin və digər amillərin qarşılıqlı təsiri ilə müxtəlif yerli çay formaları yaradılmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. "Azərbaycan Aqrar Elmi" jurnalı. Bakı, 2004, 4-6 sayları. 2. Кулиев Ф.А. Культура чая в Азербайджане. Баку, 1993. 3. R.F.Əliyev. Subtropik bitkiçiliyinin ərazi təşkilinin iqtisadi-coğrafi və ekoloji problemləri. Bakı, 2005.